

Tööturg võttis majanduslanguse löögi enda peale

Riigikogu Toimetiste vestlusingis 24. mail rääkisid neli majanduse ja sotsiaalpoliitika asjatundjat Eestis üleilmse majanduslanguse tõttu tekkinud suurest tööpuudusest.

Vestlusingist võtsid osa sotsiaalminister Hanno Pevkur (Eesti Reformierakond), Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi juhataja Ivi Proos, Tartu Ülikooli makroökonomika õppetooli juhataja professor Raul Eamets ja Eesti Rakendusuuringute Keskuse CENTAR vanemanalüütik Sten Anspal. Vestlusingi juhtis ja tegi jutuajamisest valiku RiTo peatoimetaja Helle Ruusing.

Kuhu töö kadus?

H. Ruusing: Täna vestluse teema on tööpuudus. Esimene küsimus: kuidas ikkagi niimoodi juhtus, et Eestis, kus kogu aeg oli töökäsi puudu, tekkis lühikese aja jooksul väga suur tööpuudus? Kuhu töö kadus?

H. Pevkur: Töö kadumisel on palju põhjusi. Meie majanduse tõus põhines kinnisvararahal ja sellega seonduval laenurahal. Kinnisvarabuumi lõppedes kadus ehituses kümneid tuhandeid töökohti, sest uusi objekte enam ei ehitatud. Ja kui inimesed ei võtnud enam laenu, kuivas kokku ka laenuurg. Seetõttu kannatasid nii pangandus kui ka teenindussektor. Kui ehitajatel ei olnud enam raha, mida teenindussektorisse viia, kadus ka teenindajatel töö. Tööpuudust on süvendanud samuti varasem varjatud tööpuudus. Paljud, kes ametlikult ei töötanud, polnud töötuna arvel, vaid elatasid end näiteks juhutöödest. Nüüdseks on ka need võimalused kadunud.

R. Eamets: Praegune olukord näitab tegelikult, kui paindlik meie tööturg on: kui majanduses läheb väga halvasti, lastakse inimesed lahti. Seda ei saa teha enamikus Euroopa Liidu vanades liikmesriikides, kus ametiühingute mõju on palju tugevam ja kus näiteks palkade alandamine ei tule enamasti kõne alla. Meil langetasid ettevõtted palku ja koondasid inimesi ning tööturg võttis majanduslanguse löögi enda peale.

I. Proos: Maailma majanduslanguse trendi sarnaselt kahanes paratamatult ka Eesti väike ja väga avatud majandus. Viitan professor Urmas Varblase hiljutises ettekandes toodud arvudele, mis illustreerivad Eesti tööhõive kriitilist muutust. Kaks suurimat langejat olid ehitussektor ja töötlev tööstus. Ehituses kasvas töötajate arv 2000.–2007. aastal 31 969 töötaja võrra ning kahe aastaga, 2008–2009, kaotas ehituses töö 16 922 inimest. Töötlevas tööstuses oli töötajate arvu kasv 2008.–2009. aastal 9322 inimest ning kaotas töö 31 819 inimest. Need arvud näitavad, millise muutuse on tööhõive läbi teinud. Majanduslikus mõttes on tööjõupuuduse muutumine tööpuuduseks lihtne ja arusaadav. Ettevõtluse tasandil kiireks taastumiseks soodsaid eeldusi ei ole, sest eelnev kiire kasv oli võimalik laenuuraha baasil.

S. Anspal: Suure osa praegustest töötutest moodustavad tõepoolest endised ehitussektori töötajad. Selle sektori osakaal koguhõives oli ka ülikõrge: veel 2009. aastal oli ehituses hõivatud rohkem inimesi kui eelmise ehitusbuumi ajal 1990. aastate lõpus. Kui vaadata, millistest majandussektoritest praegused töötud peamiselt tulnud on, siis kõige suurema osakaaluga polegi nende hulgas endised ehitussektori töötajad, vaid eksportivate sektorite, eelkõige töötleva tööstuse töötajad. Suur probleem, mille kinnisvarabuuri kaasa tõi, oli see, et palkade kasv ehitussektoris põhjustas palkade ja kulude tõusu kogu majanduses,

kahjustades sellega oluliselt Eesti eksportööride konkurentsivõimet. Eesti tööturg on kriisi ajal ilmutanud Euroopa riikidega võrreldes väga suurt paindlikkust palkade kärpimise ja tööaja vähendamise osas. Aga konkurentsivõime kaotust, mis vahepealse buumi ajal aset leidis, on ka ülipaindliku tööturu tingimustes tasa teha väga raske. Vaadates Eesti krooni reaalselt efektiivset vahetuskurssi, mis iseloomustab meie konkurentsivõimet eksporditurgudel, siis hiljutisest tööjõukulude korrigeerimisest hoolimata oleme ikka veel väga kaugel konkurentsivõime buumieelse taseme taastumisest.

H. Ruusing: Ehituses ja töötlevas tööstuses hõivatud inimesed jäid töötuks. Kes on veel praegu töötud?

H. Pevkur: Töötuid on igas sektoris. Ei ole eluvaldkonda, kus töötust oleks väga vähe. Infotehnoloogiasektoris on olnud suhteliselt väike tagasimineku, aga ka seal on masu tõttu erinevaid arendusi vähemaks jäänud. Seetõttu ei olnud sealgi võimalik inimesi juurde võtta, osast tuli isegi loobuda. Kokkuvõttes ei jätnud tööpuudus puudutamata ühtki eluala ega sektorit. Kõige suurema löögi said kindlasti ehitus ja töötlev tööstus, millele minu hinnangu järgi võib liita ka teenindussektori, sest teeninduses kadus ära samuti palju töökohti. Kui liikuda linnas ringi ja vaadata, milliste poodide või pubide aknad kinni on, saab igaüks sellest aru.

R. Eamets: Kui Eestis on üle 130 000 töötut, tähendab see, et töötuid on igas valdkonnas ja igas vanuserühmas üsna ühtlaselt. Tõsi, mehed on suhteliselt rohkem kannatanud: tööhõive languse arve vaadates näeme, et meeste hõive on vähenenud rohkem kui naiste hõive. Just tööstuse ja ehituse tõttu, kus mehi on tööl rohkem kui naisi.

I. Proos: Ehitus tegi majandusharudest vahepealsetel aastatel suure tõusu ning sellele järgnes suur langus. Töötleva tööstuse majanduslangusele eelnenud aastate jooksul samasugust kasvu ette näidata pole ning seetõttu on töötleva tööstuse langus hoopis sügavam. Kui küsida, milline mootor peaks majanduse uuesti käima tõmbama, siis kindlasti hakkab palju sõltuma töötleva tööstuse edukusest ekspordisektorina. Ka tööpuuduse vähenemisel, sest töötlev tööstus kasutab eeskätt kvalifitseeritud töötajaid, kellest praegu on paljud töötud.

Statistiline ja registreeritud töötus

H. Ruusing: Räägime natuke töötuse arvudest. Viimasel ajal on palju interpreteeritud kahte töötuse näitajat. Üks on registreeritud töötus, teine statistikaameti esitatud arvud. Mille poolest need erinevad? Kas lõpptulemusena üldse erinevad või näitavad olukorda eri külgedest?

R. Eamets: Registreeritud töötuse näitaja tugineb põhimõtteliselt riigi seadustele: kellel on õigus ennast töötuna arvele võtta ja kellel õigus töötubiraha saada. Inimesed registreerivad end vastavates tööturu institutsioonides. Eestis on selleks Töötukassa. Kui palju end registreerib, sõltub suuresti sellest, millised on riigi seadused. Mõnes riigis on need väga inimesesõbralikud. Töötuna on võimalik ennast registreerida ka siis, kui sa üldse tööd ei otsi. Näiteks Belgias on väga leebe süsteem: inimesed saavad töötubiraha tähtajata. Kokkuvõttes tähendab see, et tegelikult ei saa me eri riikide arve võrrelda, sest registreerimise kord ei ole ühesugune. Meie näitaja pluss on see, et saame registreeritud töötuse näitajat iga nädal. Saame ka regionaalse pildi, milline on maakonnas vallas või külas registreeritud töötute arv. Nüüd vaatame statistikaameti näitajat, mida oleme nimetanud ILO

tööpuuduse näitajaks, sest see tuleneb rahvusvahelise tööorganisatsiooni metoodikast ning tugineb samasugustele definitsioonidele ja sarnastele tööturu-uuringutele, mida tehakse igal pool maailmas. Uuringu valim on 16 000, mis on Eesti tingimustes väga suur. Selle põhjal saab teha üldistusi kogu riigi kohta. Uuring annab rahvusvahelises kontekstis võrreldava pildi. Samuti saame teada, kui palju on Eestis tegelikult töötuid ja ka hõivatuid. Oluline ei ole, missugune on kellegi töösuhe: kas ta töötab töölepinguga või suulise lepinguga, kas tal on ümbrikupalk või ei ole. Juriidilised nüansid ei ole tähtsad. Kui inimene töötab, siis ta töötab, ja kui ta otsib tööd, siis ta on töötu. Õige pildi annab ikkagi ILO tööpuuduse näitaja. Viimase miinus on, et tulemused laekuvad suure viitajaga, sest tegemist on kvartaalse küsitlusega. Töötukassa ja statistikaameti andmeid võrreldes ei tohi unustada, millist hetke need käsitlevad. Selle unustamine tekitas tänava palju segadust. Kui avaldati statistikaameti esimese kvartali tulemused, oli kvartal juba ammu läbi. Paljud ei saanud aru, miks ühtedel andmetel tööpuudus vähenes, teistel hoopis suurenes. Tegelikult tulenes lõhe sellest, et kasvu andmed pärinesid aasta algusest, kui olukord tööturul oli veel suhteliselt pingeline. Mõlemad näitajad on olulised, kõik sõltub sellest, mida tahame teada. Kui soovime näiteks võrrelda Piirissaart Pukaga, on vaja registreeritud töötuid. Kui tahame võrrelda Eestit ja Hispaaniat, vajame hoopis ILO tööpuuduse näitajat.

H. Pevkur: Viimaste arvude vahelise lõhe järsu suurenemise põhjus on just viitaeg. Tegelikult suurenes registreeritud töötus ka esimeses kvartalis. Olukorras, kus registreeritud töötus suureneb, kasvab ka statistiline töötus. Küsimus on tegelikult selles, kui suur see vahe olla saab. Ma ei tea täpselt ka seda, kellele 16 000 inimesest nii-öelda pihta saadakse. Oluline on lisada, et 16 000 aastas. Igas kvartalis helistatakse läbi üksnes 2500–3000 inimest. Meie ministeeriumi oma väike analüüs ütleb, et eelmise aasta viimase kvartali statistiline töötus oli pigem alahinnatud ja selle aasta esimese kvartali töötus veidi ülehinnatud. Aga see on lihtsalt hinnang, mida ma üle ei tähtsustaks.

Töötud ja töötukassa

I. Proos: Ei ole tõepoolest mõtet võrrelda Töötukassa mai keskpaiga ja statistikaameti arve esimese kvartali kohta. Statistikaameti tööpuuduse määr esimeses kvartalis oli 136 900 töötut ja Töötukassa näitas registreeritud töötuid 13. mai seisuga 89 436. Kahel näitajal on erinev sotsiaalne sisu. Statistikaameti küsitluse tulemusel saadud töötuse määr peegeldab kõiki inimesi, kes on töötud ja sooviksid töötada. Osa nendest ei saa seadusest tulenevalt ennast aga Töötukassas arvele võtta. Näiteks noored, kes õpivad, kuid soovivad samal ajal ka töötada, ja pensioniealised inimesed, kes tahaksid töötada. Sotsiaalses mõttes informatiivsem töötuse näitaja on statistikaameti esitatud töötuse määr. Töötuse sotsiaalsete tagajärgede leevendamise seisukohalt on hästi oluline 2007. aasta seadusemuudatus, et töötuna registreeritud inimene säilitab tervisekindlustuse. See annab inimesele väga olulise turvatunde.

Töötukassa arve vaadates näeme, et inimesed hakkasid ennast juba enne 2008. aasta lõpus alanud majanduslangust töötuks registreerima. Järelkult abinõu, et inimene saab tervisekindlustuse, elavdas teatud mõttes ka töötuks registreerimist.

R. Eamets: Mul on eespool nimetatud lõhe kohta veel kaks kommentaari. Peamine põhjus, miks registreeritud töötuse ja ILO töötuse näitajate erinevus nüüd nii suureks paisus, seisneb minu arvates selles, et paljudel registreeritud töötutel lõppes lihtsalt õigus olla

Töötukassas arvel. Töötu abiraha saamise periood on meil limiteeritud ja need, kes 2008. aastal töötuks jäid, töötu abiraha enam ei saa. Minu arvates paljud lihtsalt loobusid Töötukassa teenustest, sest neil ei olnud sealt enam midagi saada. ILO valimi suuruse kohta võin võrdluseks öelda: kui räägime parteide populaarsusest, siis enamik sellealaseid uuringuid tehakse tuhande inimese pealt. Ma ei ole tähele pannud, et keegi oleks kahtluse alla seadnud, kas tuhat inimest on piisavalt esinduslik valim. Siin on jutt 16 korda suuremast inimeste hulgast, mis on üks kõige suurema valimiga küsitlusi Eestis.

H. Pevkur: Täpsustan, miks ütlesin pigem ala- või ülehinnatud. Ma ei tahtnud kindlasti valimit kahtluse alla seada. Küsimus on, kes sinna sattus. See sõltub paljude nüansside kokkulangemisest. Meile lihtsalt tundub, et eelmise aasta neljandas kvartalis oli statistiline tööpuudus tegelikult suurem kui 15,4 protsenti, mis statistikaamet andis. Töötutoetuse lõppemine ei takista kedagi olemast jätkuvalt Töötukassas arvel.

R. Eamets: Kontrollisin igaks juhuks arve, et oma eelnevaid väiteid illustreerida. Kui vaadata Töötukassa kodulehelt, siis ümmarguselt kaks kolmandikku neist, kes lahkuvad registrist, lähevad ise või Töötukassa vahendusel tööle ning üks kolmandik lõpetab arveloleku. Kolmandik on päris suur hulk inimesi, kes registrist välja langeb, olgu põhjus missugune tahes.

H. Pevkur: Arveloleku lõpetajate seas omakorda on mingi protsent neid, kes jäävad pensionile, mingi protsent läheb õppima, mingi protsent lõpetab vabatahtlikult ja ütleb, et läheb välismaale, ning mingi protsent on neid, kelle arvelolek lõpetatakse sanktsiooniga. Nimetatud kolmandikust seitsme protsendi ringis arvatakse registrist välja, sest nad on jättnud vähemalt kolm korda Töötukassasse ilmutama. Näiteks Pärnu juhtum: inimene oli töötuna arvel, aga ei tulnud kaks korda kohale. Töötukassa võttis temaga ühendust, et küsida, miks ta ei ole tulnud. Inimene ei võtnud mobiili vastu, vaid saatis SMS-i: "Tere! Kes te olete? Ma ei saa praegu rääkida, olen Soomes tööl." Paljude puhul ongi mureküsimuseks see, et puudub selgus. Ei teata, kas nad on läinud välismaale, loobunud arvelolemise või ei saa lihtsalt mingil inimlikul põhjusel, näiteks rahapuuduse või transpordiprobleemide tõttu Töötukassasse kohale tulla.

Tõehetk jõuab kätte sügisel

H. Ruusing: Kuhu töötotsijad võivad minna, kui ütlete, et olukord tööturul on paranenud ja töökohti tekib juurde?

H. Pevkur: Praegu kasvatab ennast natuke teenindussektor, kuigi kõik kohad, mis juurde tulevad, on enamasti hooajalised.

R. Eamets: See on nii tegelikult igal pool läbi aastate olnud: suvel tööpuudus alati väheneb. Kõik, mis seondub turismiga, tekitab juurde ajutisi töökohti. Tegelik tõehetk saabub sügisel, septembris, kui hooajatööd läbi saavad. Siis näeme, kas tööpuudus on hakanud vähenema või vähemalt stabiliseerunud.

H. Pevkur: Seda tähtaega tuleks veelgi edasi lükata, kuhugi oktoobrisse või novembris, kui jõuab kätte kütteperiood. Siis on inimestel vaja sissetulekut, mille saamiseks võetakse ennast kõigepealt Töötukassas arvele ja seejärel on võimalik hakata saama toimetulekutoetust. Alles siis saabub tõehetk. Lihtsustatult öeldes, septembris on vili enam-vähem koristatud, aga õunu saab veel korjata.

H. Ruusing: Nii et töötlev tööstus ei ole taastuma hakanud?

R. Eamets: See on natuke laiem teema. Igal asjal on kaks külge, positiivne ja negatiivne. Kui tööpuudus peaks Eestis väga kiiresti kahanema neljale protsendile, nagu oli enne kriisi, siis näitab see, et majanduses ei juhtunud kriisi tulemusena suurt midagi. Teisiti öeldes: odavad ja madala tootlikkusega töökohad, mis kipuvad domineerima ka meie ekspordisektoris, on endiselt alles. Kui tööpuudus ei hakka kahanema ja jääb päris kõrgeks pikema aja jooksul, tähendab see, et majanduses on kriisi tõttu toimunud mingisugused muutused. Ettevõtjad on olnud sunnitud edasi minema uut moodi, vähema arvu inimeste ja kõrgema tootlikkusega ning otsima uusi valdkondi. Arvan, et makromajanduse seisukohast on väga halb, kui tööpuudus nüüd kiiresti vähenema hakkab.

H. Pevkur: Igati nõus, on olemas Soome *lama*'st väljumise näide. Küsimus on just nimelt majanduse ümberstruktureerimises. Soomes ei toimunud plahvatuslikku tööpuuduse kadumist, vaid sellest saadi jagu rohkem kui 10 aastaga. Tööturu taastumine sama kiires tempos kui kukkumine ei olegi majanduse seisukohast hea näitaja.

S. Anspal: Ettevõtted on oma tegevuse põhjalikult ümber korraldanud ja efektiivsemaks muutnud, mis tähendab ka seda, et sama töö tehakse ära väiksema arvu töötajatega. Seda näitab osalt ka käesoleva aasta esimese kvartali seitsmeprotsendine tootlikkuse reaalkasv. Osaliselt kujuneb efektiivsuse kasv ilmselt permanentseks, mis tähendab paljudes ettevõtetes ka väiksemat tööjõuvajadust. Majanduskasvu taastumine toob kaasa hõive kasvu, aga mis ulatuses, pole veel selge.

I. Proos: Keegi ei prognoosigi tööpuuduse kiiret vähenemist. Majanduse kasvuprognosid on lähiaastateks tagasihoidlikud, see ei anna mingit optimismi tööhõive kiireks taastumiseks. Ka Töötukassa ei prognoosi, et töötute arv hakkab kiiresti vähenema. Praegune töötuse vähenemine ei ole trend, mis annaks võimaluse üldistada, et vähenemine on pideva iseloomuga.

Mida töötutega edasi teha?

H. Ruusing: Läheksin edasi kurva prognoosiga, et riigile jääb suur hulk töötuid. Mida nendega peale hakatakse?

H. Pevkur: Olen erinevates auditooriumites öelnud, et 2010. aastal on riigi selge suund inimesed kiiresti tööle aidata, 2011. ja ka 2012. aastal peab põhiohk olema ümberõppel. Meil ei ole teist valikut. Inimeste oskuste suurendamisega tuleb tegelda nii palju kui võimalik, suunates noori tagasi kooli ja uuesti kooli. Käimalükkamist vajab programm "Tagasi kooli", mille raames tuleb 1000 üliõpilast ja 500 kutsekooli poolelijättnut tuua tagasi õpinguid lõpetama. Kõik muud koolitused samamoodi. Töötukassa 2011. aasta tööturumeetmete eelarve peab olema kindlasti suunatud ümberõppele. Samal ajal on kõigi õppijate ja ümberõppijate puhul kõige keerulisem küsimus ikkagi see, mida neile konkreetselt õpetada.

R. Eamets: Kui on palju raha, võime inimesi koolitada mitte ainult selleks, et nad hiljem tööd saaksid, vaid et neid lihtsalt tegevuses hoida. Kui raha on vähe, tuleb koolitust kombineerida teiste meetmetega. See peab olema koolitus, mis on seotud töökohtade loomise toetustega ehk tegelikult oleks vaja panna Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse (EAS) ja Töötukassa meetmed ühte paketti. Samal ajal tuleks soodustada ka näiteks töötute osaajaga töötamist, et inimesed pääseksid vahepeal osaliseltki hõivesse. Oleme ise oma reeglid hirmus jäigaks teinud. Räägime, et tööturg on paindlik, kuid tööpoliitika on meil suhteliselt jäik. Näiteks kui

töötü läheb osajaga tööle või käib tööl mingil proovipäeval ja saab selle eest tasu, peab ta Töötukassas asju otsast peale ajama hakkama.

H. Pevkur: Kuidas lihtsamaks teha? Kõik oleks hästi, kui inimene ütleb Töötukassale, et läheb nädalaks tööle ja saab sissetulekut. Siis võiks kaaluda, et Töötukassa arvestab sissetuleku töötutoetusest või hüvitisest maha. Aga kui inimene ei ütle ja Töötukassa saab kaks kuud hiljem maksuametist teada, et ta on vahepeal sissetulekut saanud? Kas arvestame selle siis maha? Milline sanktsioon on ette nähtud inimesele, kes teadlikult või teadmatusest jättis Töötukassa informeerimata?

I. Proos: Kõik meetmed tööpuuduse vähendamiseks on olulised, nii ümberõpe, tööpraktika kui ka programm "Tagasi kooli", aga see ei tasakaalusta sotsiaalses plaanis väga kõrget töötust. Tagasi kooli suunduvatel noortel on paratamatult vaja õpingute jätkamiseks lississetulekuid, et tasuda ühiselamu või üüripinna eest ja elada väljaspool kodu. Töötud pereliikmed laste õppimist toetada ei suuda, tudengitel endil on raske leida töökohta. Idee tagasi kooli on mõttena väga hea, aga kuidas seda realiseerida, on hoopis teine küsimus. Eriti keeruliseks muutub maalt ja teistest linnadest Tallinna või Tartusse õppima asumine. Pingeline materiaalne olukord ja töötud pereliikmed pärsivad eelkõige noorte hariduse jätkamise võimalusi.

S. Anspal: Rõhuasetust ümberõppele tuleb kindlasti pidada positiivseks. Mitmete riikide kogemus näitab, et majanduskriiside ajal on kõrge tööpuuduse tingimustes väga tugev poliitiline surve kiiret efekti andvate meetmete rakendamiseks, nagu palgasubsiidiumid ja sotsiaalsed töökohad. Aga pikas perspektiivis pole need jätkusuutlikud meetmed. Paljud uuringud on näidanud, et nende mõju töötü hilisemale toimetulekule tööturul on isegi negatiivne. Pikas perspektiivis on oluline tõsta inimeste kvalifikatsiooni, sest vähenevat vajadust kvalifitseerimata tööjõu järele näitavad kõik prognoosid.

H. Ruusing: Kas teie arvates keegi Eestis analüüsib, kui efektiivne üks või teine meede on?

R. Eamets: See oli vist 2003. aastal, kui Tartu Ülikooli majandusteaduskond koos Poliitikauuringute Keskusega PRAXIS tegi põhjalikuma tööpoliitika efektiivsuse analüüsi. Rohkem selliseid analüüse tehtud ei ole. Euroopa Liidus on vastav indikaatorite süsteem, teatud näitajaid tuleb pidevalt jälgida. Aga regulaarset tööpoliitika efektiivsuse analüüsi Eestis ei tehta. Kindlasti oleks see vajalik, eriti arvestades, kui oluliseks tööpuuduse teema järgmise 5–6 aasta jooksul kujuneb.

Õppigem mõtlema positiivsemalt

H. Pevkur: Olen sügavalt veendunud, et ükskõik mis eriala või eluvaldkonna võtame, algab kõik kodusest kasvatuses, inimesest endast. Tuleb mõista, et õppida ja ennast täiendada on kogu aeg vaja. Tihtipeale kuuleme, et inimene on 20 aastat teinud ühte tööd, nüüd jäi töötuks ja muud tööd ta teha ei oska. Aga 20 aastat on pool keskmisest tööpõlvest, seega teine pool on veel ees. Miks ta arvab, et see pool ei võiks olla edukam ja talle sobivam kui eelmine. Peame lahti saama kohati levivast mõttestambist, et inimese elu on läbi, kui üks töö otsa lõpeb.

I. Proos: Töötukassa andmed näitavad, et suurem pikaajaline töötus on madalama haridustasemega inimeste rühmas. See tähendab, et peame tööturumeetmete tõhususele mõeldes mitte unustama inimesi, kes ei ole kõiges piisavalt teadlikud ja kes ei suuda oma tööalast karjääri kavandada.

H. Pevkur: Kui loome niisuguse kaitsemehhanismi, siis on kindlasti hulk piisavalt nutikaid inimesi, kes oskavad seda mehhanismi ära kasutada.

R. Eamets: Rääkides Töötukassa inimestega uutest meetmetest, mida võiks rakendada, olen täheldanud hirmu: ükskõik mida teed, nagunii hakatakse seda halvasti ära kasutama.

Niisugust kartust on väga palju. See jätab mulje, nagu ametnikud eeldaksid, et inimesed on halvad, petlikud ja valelikud. Võiksime siiski mõelda positiivsemalt. Alati on neid, kes esitavad ebaõigeid andmeid ja kasutavad süsteemi ära, aga suurem osa inimestest seda ei tee. On kurb, et mõne protsendi või natuke suurema vähemuse pärast jätame midagi olulist tegemata, sest kardame, et äkki hakatakse seda ära kasutama.

I. Proos: Ühel hiljutisel seminaril, kus osalesid ka Töötukassa inimesed, pakkusin välja mõtte, et Töötukassa võiks kasutada valgekraedest töötuid aktiivselt teiste töötute oskuste täiendamiseks. Paljud töötuks registreerinud inimesed soovivad omandada esmaseid arvutikasutuse oskusi ja täiendada eesti keele oskust. Selle õpetamine on igale valgekraele jõukohane. Miks mitte kasutada töötute valgekraede potentsiaali vähem haritud töötutele uute oskuste õpetamiseks. Sellist tüüpi individuaalsete koolituste korraldamine ei nõua riigihanget, vaid ainult õpetajaid ja õpetatavaid. Õpetajale saab maksta selle eest väikest stipendiumi ja õppijale võib Töötukassa kompenseerida transpordikulud. Peaksime mõtlema erinevatele meetmetele, mis elustaksid töötute kogukonda, ja mitte kehtestama liigseid piiranguid. Ehk teiste sõnadega käivitama mehhanisme, mida praegu ei ole meetmetes kirjas, aga millest võiks palju kasu olla.

H. Pevkur: Mentorluse poole pealt on praegu kõige suuremaks takistuseks asjaolu, et tegemist on Euroopa rahaga, mille kasutamise järelevalve eeldab paljude paberite täitmist. Euroopa raha tööturumeetmetesse suunamisel oleme eelistanud avalikke hankeid. Positiivset mõtlemist pärsivad kaks asja. Ametnikud kardavad, et kui tuleb üks või kaks eksimust, on oht, et ülemus laseb su lahti. Poliitikud on tihtipeale tehtud hellaks, sest kes tahab, et midagi negatiivset meediasse jõuaks. Ametnike puhul on samamoodi: sa ei taha, et sinu asutusest räägitakse midagi negatiivset ega seda, et keegi kusagil lõõbib – näe, sai riiki tüssatud!

Kas Eestis on mugav olla töötu?

H. Ruusing: Missugune on olukord Eestis? Kas mingil hetkel võib olla mugav töötuna elada?

H. Pevkur: Paljudes Euroopa riikides on mugav olla töötu.

R. Eamets: Isegi praegu on teatud valdkondades nii. Töötuskindlustushüvitise arvutamine pärineb sellest ajast, kui palgad olid suhteliselt kõrged. Toitlustussektoris ja veel paljudes valdkondades on lihtsamatel töödel palgad langenud nüüdseks miinimumpalgani. Kui töötu sai varem päris korralikku palka ja peaks nüüd uuesti tööle minnes leppima miinimumpalgaga, siis ta eelistab olla mõnda aega töötu. Ent see on ajutine nähtus, mis kestab ainult nii kaua, kuni töötuskindlustushüvitise periood läbi saab. Kellel on pikem tööstaaž, sellel on see periood laias laastus üheksa kuud. Seejärel tuleb hakata midagi tegema. Mõnes valdkonnas, kus palgalangus on olnud väga suur, võib see tööle tagasiminekut pärssida küll.

H. Pevkur: Inimesed on pragmaatilised. Tehakse lihtne arvutus: kui lähen tööle, saan niipalju, töölejäudmiseks kulub transpordile ja kohapeal söömisele niipalju. Nii vaadataksegi, kumba pidi on kasulik, kas minna tööle või leppida hüvitisega.

I. Proos: Kas teil on tutvusringkonnas mõni töötu? Kas keegi on niimoodi käitunud? Praegu saab niimoodi mõelda siiski ainult inimene, kellel on selline elukutse, et ta teab, et saab igal hetkel uuesti tööd. Töötu üldjuhul ei mõtle nii, et hea küll, võtan veel kolm kuud hüvitist ja töötöötamisega ei tegele. Kui inimesel on võimalus mingisugunegi töö saada, siis ta selle igal juhul ka võtab. Teistmoodi mõtlemine ei ole massiline.

R. Eamets: Teeninduses on tuhandeid kohti, kus praegu saadakse miinimumpalka. See on valdkond, kus kogu aeg on olnud väga suur tööjõu voolavus. Inimesed teavad, et seal on alati suur nõudlus.

Jaanalindu pole mõtet mängida

H. Ruusing: Mis saab määravaks järgmisel kolmel–neljal aastal ja mis valdkonnas või missuguseid otsuseid peaksid poliitikud langetama?

R. Eamets: Viimasest OECD raportist tuli ka välja, et kuna meil tööpuudus jääb püsivalt kõrgeks, on kaks varianti. Ühelt poolt peame tegelema inimeste tööturule tagasiviimisega, mis puudutab nimetatud koolituse teemat. Teiselt poolt peame samal ajal mõtlema, kuidas inimesed toime tulevad. Siin on omakorda kaks varianti: kas pikendame töötuhüvitise perioodi või peame tegema päris olulisi muudatusi toimetulekutoetuste süsteemis, sest inimesed peavad millestki elama. Millest inimene elab, kui ta ei ole kahe aasta jooksul tööle saanud? Ei ole mõtet mängida jaanalindu. Tuleb mõelda sotsiaalsüsteemide peale, sest probleem on olemas. Ja see on tulevikus kasvav probleem.

H. Ruusing: Kust võetakse raha?

R. Eamets: Küsin vastu: kust võeti raha kaitsekulutuste suurendamiseks kahe protsendini siis, kui Eesti tahtis NATO-ga ühineda? Ega sel ajal meil raha rohkem olnud. See oli poliitiline otsus: tahame NATO-ga ühineda, tuleb suurendada kaitsekulusid. Ja raha leiti. Tööpuudus ja tööturuteenused on täpselt samasugune teema. Loomulikult eeldab see seaduste muutmist jms. Kui on poliitiline tahe, raha leitakse. Kui ainult enne valimisi räägitakse töötutest ja pärast valimisi hakatakse muude asjadega tegelema ning tahet raha leida ei ole, siis seda raha ka ei leita. Minu meelest on NATO väga hea näide – kui oli konsensus, et on vaja kaitsekulusid tõsta, leiti raha plaksti.

H. Pevkur: Mida teha ja mis on määrav? Määrav on kindlasti see, kas majandus taastub või ei, kui kiiresti taastub, kui kiiresti taastuvad eksporditurud. Kui üldine majandus kasvab, tuleb uusi töökohti, inimesed saavad tööd ja läheb lihtsamaks. Sotsiaalsüsteemi vaadates tuleb loomulikult tõsta toimetulekutoetust, mida ei ole ammu tehtud. Järgmise nelja aasta riigieelarve strateegia näitab, et kulutuste üldine tase peaks jääma samaks. On selge, et ainuüksi arvestuslikud sotsiaalkulud, nii pensionid kui ka erinevad toetused, tõusevad niikuinii. Üldine väljamakse summa tõuseb, aga mitte ühe inimese kohta. 2008. aastal maksime toimetulekuteks välja kokku natuke üle 90 miljoni krooni, 2010. aastal on kulu 330–350 miljoni vahel. See on neljakordne tõus, väga märkimisväärne tõus. Sellise tõusu tarvis, kui üldine eelarve ei kasva, peab kuskilt kokku tõmbama. Kaitsekulud ei ole praegu 2, vaid 1,78 protsenti. Valik on väga keeruline. Kellelt mida ära võtta? Kas haridussektorist, teedest või kahuritest? Kui eelarve on suhteliselt jäik, 75 protsenti kütuseaktsiisist peab näiteks minema teede taastamisse, oleme oma eelarve ette ära määranud. Sellepärast ongi väga keeruline leida siseressurssi. Üldine valem on, et majanduse üldise kasvuga kaasneb sotsiaalse heaolu kasv. Sotsiaalsüsteemi toimimiseks on vaja muudatusi, lihtsam

muudatus oleks toimetulekusüsteemi muutmine nii, et toetus jõuaks sihitatumalt konkreetse abivajajani.

Igal erakonnal omad meetmed

R. Eamets: Poliitikud on ise endale vabatahtlikult selle ameti võtnud. Neil tuleb keerulisi valikuid teha.

H. Pevkur: Absoluutselt, sada protsenti nõus. Nagu öeldakse, käib see tuusiku hinna sisse, keegi ei käsi poliitikas olla. Aga keegi peab neid otsuseid tegema.

I. Proos: Töötuse probleemil on omapoliitiline ja sotsiaalne kontekst. Väga halb on, et töötuse küsimust käsitletakse sageli erakondlikult. On just kui opositsiooni ja koalitsiooni meetmed töötuse leevendamiseks. Opositsiooni meetmed on eelkõige sotsiaalsed töökohad, mida Tallinn tulemuslikult kasutab. Koalitsiooni meetmed on osaliselt toetatud töökohad ja tööpraktika meede. Riigikogu stenogramme lugedes näeme, et töötuse teemat on mitu korda arutatud riiklikult tähtsa küsimusena. Neid stenogramme on veidi piinlik lugeda, sest põhiline on erakondade rivaliteet ja vastastikused süüdistused. Mure suure tööpuuduse uute vaeste pärast on Riigikogu aruteludes selgelt teisejärguline. Tundub, et tipp-poliitikud ei tahagi töötuid kõnetada, see on ebameeldiv. Lihtsam ja suurejoonelisem on rääkida eurost ja jutustada Eesti edulugu. Kellelgi ei ole huvi ühiskonna negatiivset poolt esile tõsta. Kui valimised märtsikuus läbi on, siis näeme, kas on poliitilist tahet töötuseküsimuses tundlikumaks muutuda.

Töötud pole ühtne mass

H. Ruusing: Kas töötud on üldse vaadeldavad ühtse massina, on üldse võimalus kõiki kõnetada?

I. Proos: Töötutest räägime sageli selles võtmes, kui suur on üks või teine arv, kui palju see suurenes või vähenes. Niisugune arvumaagia. Tegelikult oleks töötuid vaja kõnetada sotsiaalsete gruppide kaupa. Lastega pered, kus kas või üks vanem on töötu, on sageli tõsisel hädal. Näen ühe võimalusena, et koolides, kus hädasolijaid tegelikult teatakse, oleks mingisugused delikaatsed abisüsteemid *à la* lähen pärast tunde koolist koju ja võin ühe väikese toidupaki kaasa võtta. Väga lihtsad, aga sugugi mitte üleaarused meetmed, mis oleksid delikaatsed ja arvestaksid tundlikumalt hädasolevaid peresid. Tänapäevase Eesti ühiskonna mõttelaad on liiga sageli kõrk, hädasolijasse suhtutakse nagu luuserisse. Seetõttu paljud töötud häbenevad oma töötust. Imestatakse, miks meil rahutusi ei ole. Töötud olla on paljudele inimestele häbiasi. Meie ühiskond on selline, kus tihti ei osata või ei taheta kaasa tunda, probleemidega inimestest möödudes kehitatakse lihtsalt õlgu. Ma natuke utreerin, aga paraku on meie hoiakute kompleks praegu pigem selline.

H. Pevkur: Valitsus püüab arvestada sotsiaalsete gruppidega. Sellesama toimetulekutoetuse suurendamine, mida annab kohalik omavalitsus konkreetsele inimesele. Samamoodi koolitoit, omavalitsusel on õigus vabastada laps näiteks lasteaiatasust. Sellised meetmed on olemas, kuni Euroopa Liidu toiduabini välja. Omavalitsus saab otsustada, kas paneb raha meediakuludesse, mingi maja ehitusse või inimestesse. Kui vaadata erinevate omavalitsuste sotsiaalkaitsekulutusi, siis omavalitsustel on ressursse. On fakt, et lõhe omavalitsuste vahel on olemas: üks omavalitsus kulutas 2009. aastal Eesti riigis ühe inimese sotsiaalkaitsele 229

krooni ja teine 4500 krooni. Ma ei räägi siin Ruhnust ja Tallinnast. Need on väikesed vallad Lõuna-Eestis. Vahe on kümnetes kordades. Järelikult on prioriteetide küsimus, kuhu omavalitsus raha paneb. Riiklikult püüame tööpuudust vaadata ettevõtete kaupa. Kes on need, kes töötuks jäävad? Püüame leida igähele personaalse lahenduse. Suur probleem on, et meil ei ole Töötukassas nii palju inimesi. Ühe konsultandi kohta tuleb 600–700 teenindatavat. Pangas on ühe klienditeenindaja kohta 30–40, maksimum 100 inimest kuus teenindada.

S. Anspal: Riigil tuleks tõsiselt mõelda sellele, mida majanduspoliitika saaks teha, et järgmine majanduslangus tuleks vähem valuline. Riigi valmidus kriisiks oli piisav, et täita eurotsooni pääsemise kriteeriumid, kuid mitte selleks, et majanduslanguse ajal majandust turgutada – vastupidi, olime sunnitud tõstma makse, mis veelgi majanduslangust süvendas. Võime küsida, kas eelarve ülejäägid oleksid pidanud olema nii palju suuremad, et riigil oleks võimalik olnud buumi ohjata ja majandust jahutada. Soomes näiteks oli keskmine iga-aastane eelarve ülejääk 2001.–2007. aastal protsendina sisemajanduse kogutoodangust mitu korda suurem kui Eestil, mis andis neile ka vajalikku ressursi, et langusfaasis majandust stimuleerida. Tulevikus tuleks ka Eestis eelarvepoliitikat kujundades arvestada, et soodsam on ülekuumenenud majandust eelarveülejääkide abil agressiivsemalt ohjata, selle asemel et hiljem tegelda buumi ajal kuhjunud tasakaalustamatuse valusate tagajärgedega.

H. Pevkur: Meil ei tule eurotsoonis enam kindlasti 10–protsendilist majanduskasvu. Saame suure tõenäosusega mõnusaks Euroopa keskmikuks, kus majanduskasv on võib-olla heal juhul 3–4 protsenti, siis ei saa majandus nii palju langeda. Selge see, et järgmine kriis tuleb, kas 2018, 2019 või 2020.

H. Ruusing: Selleks ajaks on praegused töötud vähemalt tööle saanud.

I. Proos: Aga paljud neist väljaspool Eestit ehk mitte enam meie maksumaksjatena.

H. Pevkur: Ma nii pessimistlik ei ole. Arvan, et Eesti majandus kosub, me oleme mõnus avatud majandus ning meie üldine fiskaalpoliitika on korras.

H. Ruusing: Selle positiivse prognoosiga võiks lõpetada. Mõned päevad tagasi sotsiaalkomisjoni istungil rääkisid Töötukassa ja statistikaameti analüütikud, et Eestis enamik töötuid ikkagi veel loodab saada tööd. Heitunuid on üpris vähe, mis on positiivne märk.